

ปรีดี พนมยงค์ กับพระพุทธศาสนา*

ธรรมเกียรติกันORI**

ก

มิหลังทางประวัติศาสตร์

ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย แต่เดิมมีพระพุทธศาสนานิกายมหายานเผยแผ่อยู่ก่อน ต่อมาภายหลังนิกายหินยานหรือเถรวาทได้ขยายผลเข้าแทนที่มหายาน ประวัติพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในไทยปรากฏหลักฐานยาวนาน และนับจากสุโขทัยเป็นต้นมาสถาบันสงฆ์ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์ บางครั้งบางครั้งอาจจะมีความขัดแย้งจากฝ่ายสถาบันสงฆ์ก่อเหตุระคายเคืองเนื่องพระบุคคลบาท เช่น เป็นผู้นำก่อกบฏ นักกบฏเหล่านี้ดูประหนึ่งสร้างภาพตนเป็นผู้นำบารมี จึงเรียกผู้ก่อกบฏว่ากบฏผีบ้าหรือกบฏผีบุญ (เป็นการลดเกียรติภูมิให้เป็นเพียงผีหรือมาร)

อย่างไรก็ดี สถาบันสงฆ์ที่ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์นั้น ทำให้เข้าใจได้ว่ารับอารักขาจากรัฐและสนองตอบรัฐ โดยการสอนศีลธรรม ไม่ทำให้คนกระด้างกระเดื่องต่อการปกครอง และช่วยเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ อันเห็นได้จากสมัยสุโขทัยและอยุธยาอย่างชัดเจน ขณะเดียวกันต่อเมื่อขัดประโยชน์ของรัฐ เช่น สมัยมีไพร่ทาส และระบบการเกณฑ์แรงงาน คนเข้าไปบวชมากทำให้รัฐขาดแรงงาน จึงขึ้นบัญชีสำรวจจำนวนประชากรพระเรียกว่าสมณครัว เป็นที่มาของสำมะโนครัว นอกจากนี้วิธีคิด

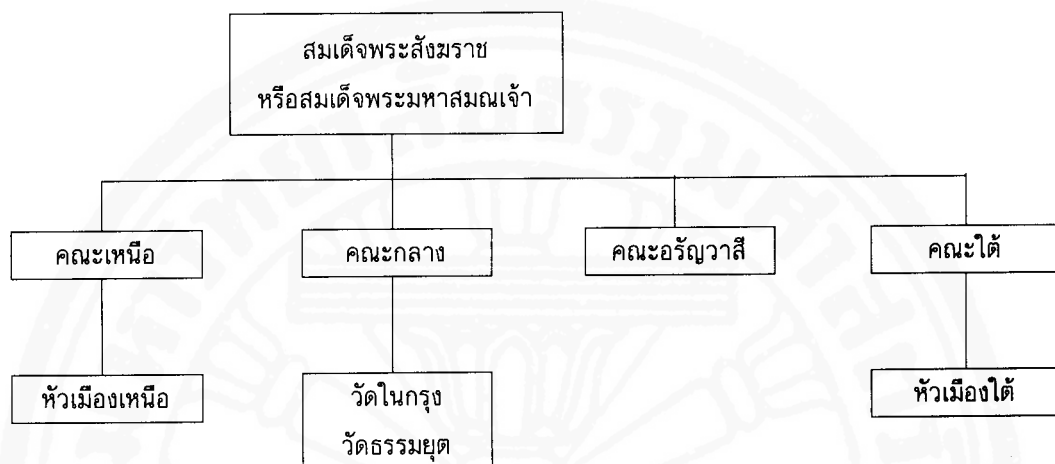
คนออกจากสถาบันสงฆ์อย่างละมุนละม่อมเป็นการส่งเสริมในทางคุณภาพด้วย คือจัดการศึกษาถวายพระ เมื่อพระสอบไม่ผ่านก็ต้องสึกหาลาเพศ การจัดสอบเช่นนี้คือการสอบนักธรรมหรือบาลีสนามหลวงมีตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระสอบไม่ได้ก็ไล่ออกจากการเป็นพระ จึงเป็นที่มาของการสอบไล่

พระที่สอบไล่ได้ก็บวชต่อไปได้ มีการรับรองการศึกษาเป็น “บาเรียน” หรือเปรียญ รับพระราชทานปูนบำเหน็จ ถ้าโยมบิดาของพระเป็นไพร่ทาส ก็จะเป็นไทแก่ตนและให้มีหน้าที่ดูแลพระเรียกว่าโยมสงฆ์ ในสังคมที่การผลิตสำคัญคือการเกษตรและยังเป็นเกษตรกรรมล้าหลัง ย่อมผลิตโดยทำเองใช้เอง กระนั้นแรงงานย่อมสำคัญ วัดจึงมีที่ดิน ตามที่พระมหากษัตริย์ถวายเป็นพระบรมราชูปถัมภ์ หรือขุนนางกับคหบดีถวายที่ดิน ทำให้วัดมีที่ดินทำนาแต่พระทำนาเองไม่ได้ขัดต่อพระวินัย ซึ่งละโลกทั้งเรือนและไม่ประกอบกิจการโลกมุ่งแสวงทางธรรม และขึ้นไปทำน่ายัง

* บทความนี้ปรับปรุงจากการนำเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย : มุมมองทางวิชาการ ระหว่างวันที่ 13-14 มกราคม 2542.

** นักวิชาการอิสระ, นักหนังสือพิมพ์อิสระ, อาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4

ที่มา : วิเชียร วชิรพาหุ, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอนุกุลพิทยาสกุล
(แสง อินทสโร) ณ วัดเมรุวัดน้อยนางหงส์, วันเสาร์ที่ 9 ธันวาคม 2521

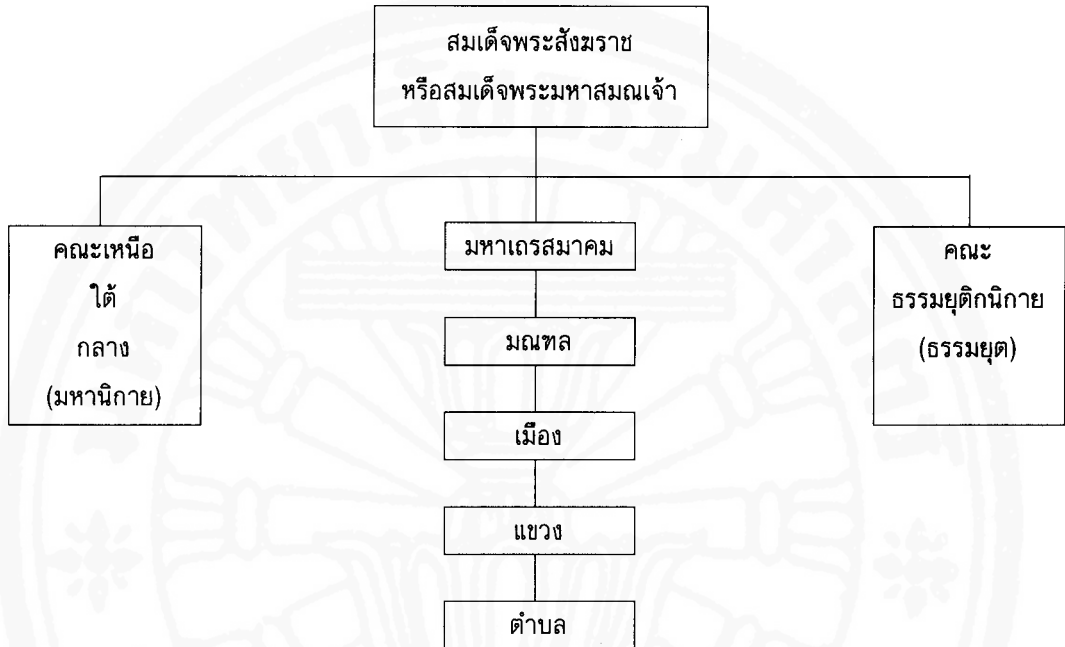
จะขัดพระวินัยเรื่องภูตคามวรรค เรื่องพรากของเขี้ยวอันมีชีวิต ดังนั้น แรงงานของวัดจากบุคคลสองระดับจึงปรากฏในทำเนียบศักดินา ประกอบการพระบรมราชูปถัมภ์ คือ มีบุคคลที่เรียกว่า “ข้าพระ” กับ “เลกวัด” เป็นผู้รับใช้พระและใช้แรงงานในกิจการของวัด

การผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิต และปัจจัยจักรพรรดินิยมตะวันตกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ภายหลังลงนามสนธิสัญญาเบาริ่งแล้ว การส่งข้าวออกขายนอกประเทศ การเกิดอุตสาหกรรมโรงสีข้าวและอื่นๆ ทำให้สังคมไทยเริ่มขาดแคลนแรงงาน ระบบไพร่ที่เกณฑ์แรงงานไปผลิตรับใช้ศักดินา เจ้านาย ขุนนางและพระ จึงเป็นระบบที่ไม่สัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงในสถานการณ์ใหม่ขณะนั้น ล่วงมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ 5 ความจำเป็นต้องปฏิรูปการปกครองประเทศในทุกทาง ทำให้รัฐเริ่มขาดแคลนงบประมาณ โดยเฉพาะ

การตัดทอนงบประมาณในการบำรุงอุปถัมภ์วัด ขณะเดียวกันต่อการปฏิรูปการศึกษา รัฐต้องการสถานศึกษาและกำลังคนคือครู ลำพังงบประมาณแผ่นดินที่มีอยู่ย่อมไม่อาจลบลับนดาลให้ได้ ดังนั้น ด้วยพระปรีชาญาณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 จึงทรงเห็นว่าวัดกับพระเป็นที่พึ่งอาศัยในการจัดและขยายการศึกษาได้ ด้วยเหตุนี้ ทรงมอบหน้าที่การจัดการศึกษาส่วนหนึ่งถวายแด่พระเจ้าน้องยาเธอ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

สภาพการปกครองพระอย่างหลวมๆ ก่อนหน้านั้น เมื่อจะอาศัยกำลังพระให้ได้ผล จำเป็นต้องอาศัยอำนาจของอาณาจักรเข้าไปจัดการศาสนาจักร โดยเหตุนี้เองจึงตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองพระสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นการรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอีกวิถีทางหนึ่ง ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระอำนาจและมีพระบัญชาในคณะสงฆ์ สนองงาน

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7

ที่มา : วิเชียร วชิรพาหุ, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอนุกุลพิทยาสกุล (แสง อินทสโร) ณ วัดเมรุวัดน้อยนางหงส์, วันเสาร์ที่ 9 ธันวาคม 2521

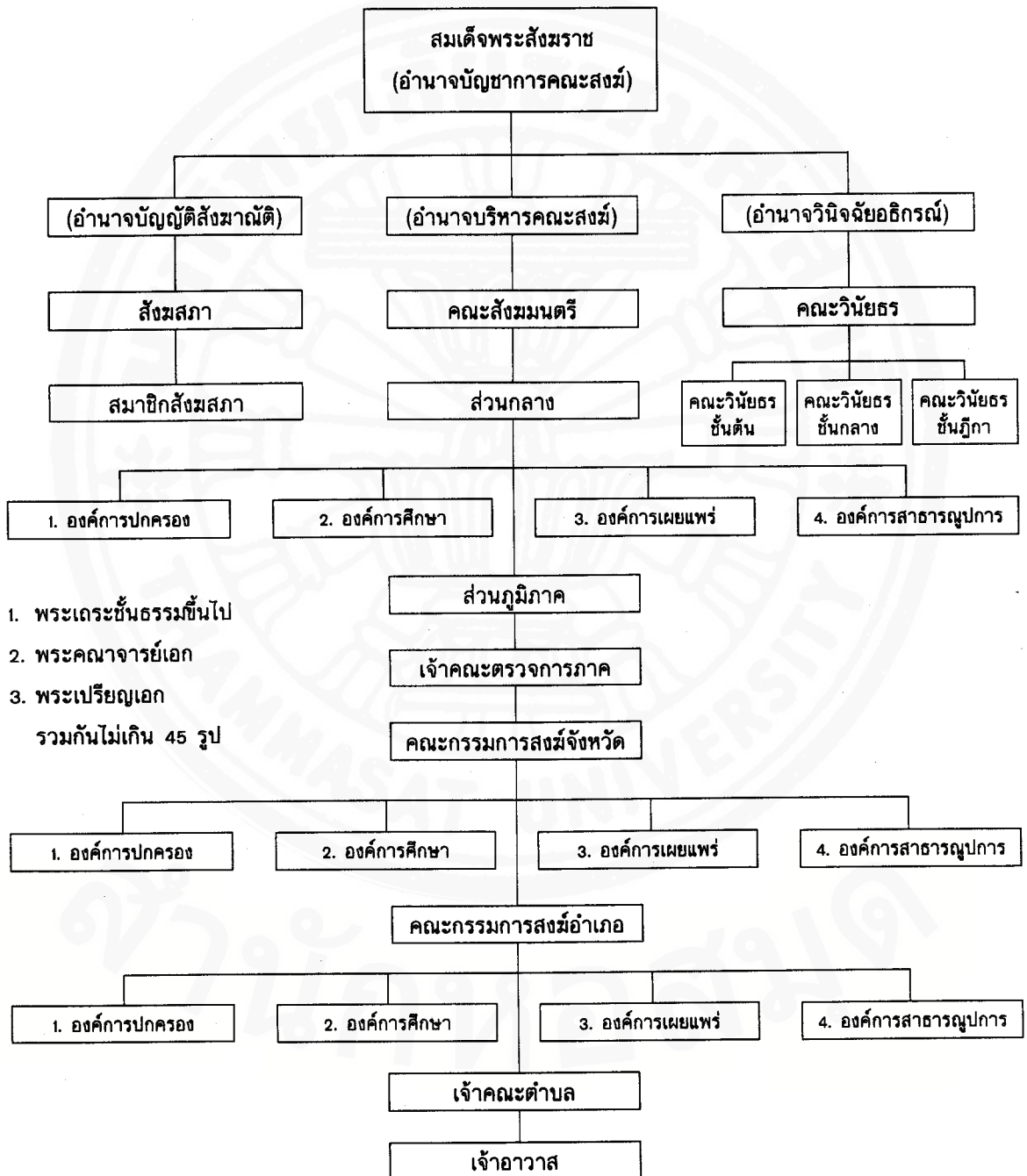
พระศาสนาและสนองงานแผ่นดินต่อการจัดการศึกษาทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์อย่างดียิ่งเยี่ยม แต่กฎหมายในฐานะเครื่องมือตลอดจนวิธีการนั้น ผู้ใช้และผู้รับปฏิบัติต้องสนใจตรวจสอบว่าเหมาะแก่ยุคสมัยต่อ ๆ มาหรือไม่เพียงใด เมื่อไม่สอดคล้องความจริง ต่อมาวิธีการและเครื่องมือก็ต้องเปลี่ยน มิฉะนั้นแทนที่จะเป็นคุณกลับเป็นโทษ

พ.ร.บ.ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 หรือ พ.ศ. 2445 นั้น เป็นเครื่องมือที่ให้ผลดีระยะแรกและยอมรับกันได้ขณะอยู่ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กระนั้นแม้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่สถาบันสงฆ์ไทยสืบทอดจะเป็นนิกายเถรวาทหรือหินยาน หากด้วยเหตุในประวัติ-

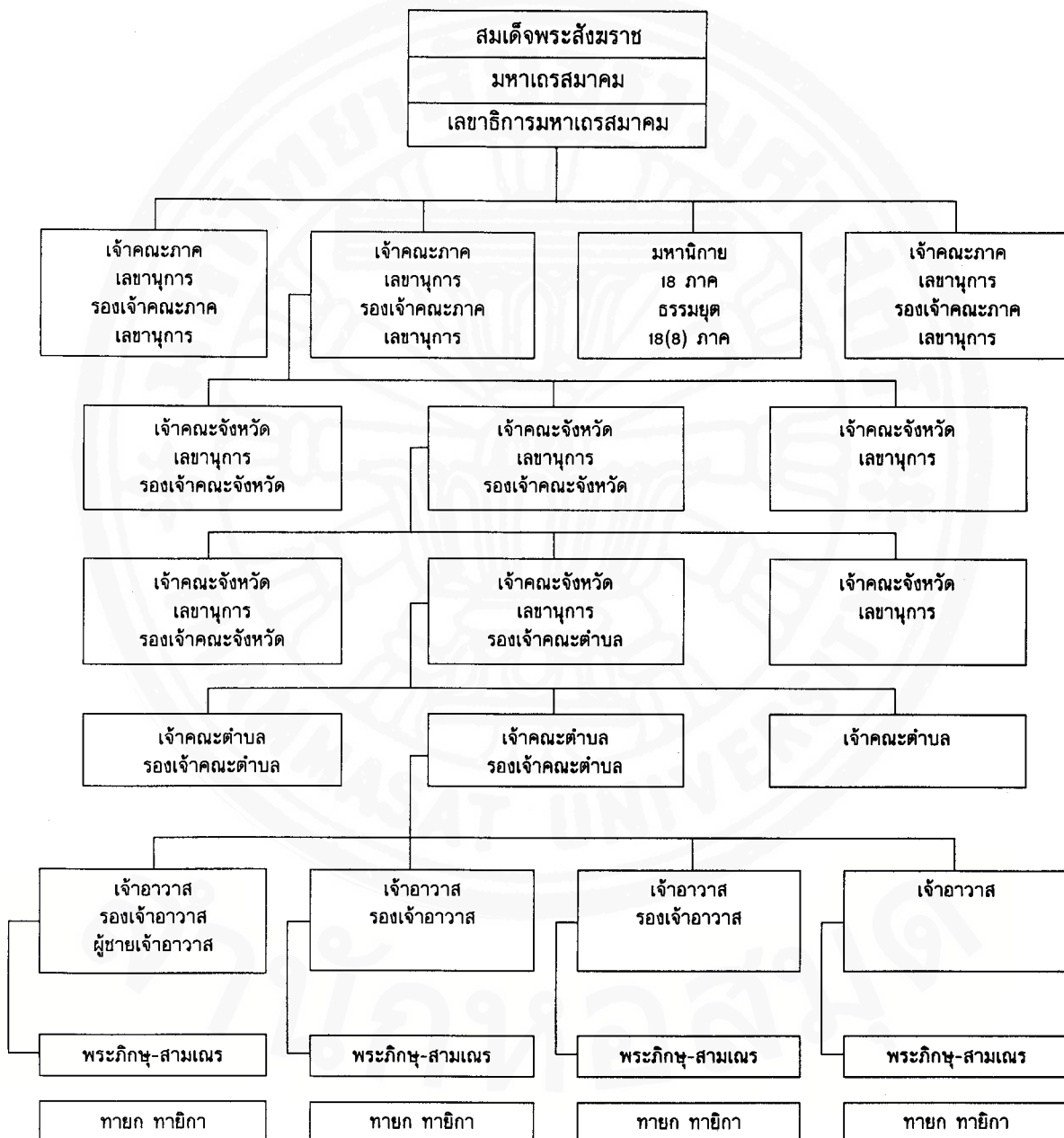
ศาสตร์ที่สมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระผนวชได้ก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นด้วย จึงมีนิกายย่อยจากเถรวาทในไทยเป็นคณะมหานิกายกับคณะธรรมยุต โดยที่ธรรมยุตเป็นส่วนน้อยแต่มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาฝ่ายมหานิกาย และบางอย่างทางมหานิกายรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม จึงเป็นความคับข้องใจตลอดมาและหาทางออกไม่ได้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เมื่อวิวัฒนาการสังคมไทยมาถึงรุ่งอรุณของประชาธิปไตย วันที่ 24 มิถุนายน 2475 วันที่คณะราษฎรอุทิศชีวิตตนเข้าเสี่ยงราชภัย (เพราะโดยอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจรัฐสามารถประหารชีวิตผู้กล่าวถึงทำทลายอำนาจได้) ถ้าคณะราษฎรทำการไม่สำเร็จโทษ

การปกครองคณะสงฆ์
ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484

การปกครองคณะสงฆ์
ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505

ที่มา : ข้าหลวง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ
 (กรุงเทพฯ : สมาคมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ) หน้า 6

ถึงตาย แต่ทว่าปัญหาได้คลี่คลายไปด้วยดีในลักษณะ ประณอมและประสานประโยชน์ตามลักษณะไทย พระบาท สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 จึงทรงพระ- ราชทานรัฐธรรมนูญ ฉบับที่เรียกว่า “ถาวร” เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2476 ถ้าเราย้อนกลับไปศึกษาวัตถุดิบทาง ประวัติศาสตร์แห่งการอภิวัฒน์ปกครองแผ่นดิน วันที่ 24 มิถุนายน 2475 วัตถุดิบอย่างหนึ่งที่พิสูจน์ทราบได้ว่า เหตุการณ์วันนั้น ขณะพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา อ่านคำประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1 (ซึ่งท่านปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าผู้ก่อการสายพลเรือน เป็นผู้ร่าง) ปรากฏ ภาพทางด้านสวนอัมพรมีพระภิกษุสามเณร อยู่ในแถว ราษฎรผู้ร่วมเหตุการณ์ ลองสันนิษฐานดูว่าท่านเหล่านี้ เป็นฝ่ายคณะไหน คำสันนิษฐานอันน่าจะเป็นไปได้ว่า ควร เป็นฝ่ายมหานิกายด้วยความหวังว่าผลจากการเปลี่ยนแปลง บ้านเมือง น่าจะมีผลต่อคณะสงฆ์

คณะราษฎรอาจจะมีการกิจสำคัญเร่งด่วน ยังไม่ สัมผัสปัญหาคณะสงฆ์โดยตรง แม้จะเลืกบรรดาศักดิ์ขุนนาง ก็มีได้ประกาศยกเลิกสมณศักดิ์ ปัญหาการเมืองทั้งภายใน และกับต่างประเทศเป็นเรื่องเร่งด่วน ถึงกระนั้นก็เข้าใจว่า การรับรู้ต่อปัญหาคณะสงฆ์ไทย เป็นสิ่งที่ผู้ก่อการ 2475 เช่น ท่านปรีดี พนมยงค์ หรือพันเอกพระยาพหลพล- พยุหเสนา เป็นต้น ย่อมทราบความเป็นไปอย่างดี ท่าน เชษฐบุรุษ พระยาพหลฯ เมื่ออุปสมบทจึงได้อุปสมบท โดยพระสงฆ์สองนิกายร่วมหัตถบาฬ จอมพล ป. พิบูล- สงคราม เมื่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน เตรียมตั้ง ชื่อแต่เดิมว่าวัดประชาธิปไตย และเผด็จสงฆ์สองนิกาย มาอยู่ร่วมกันเป็นสมานสังวาส มีไยนานาสังวาสตั้งวัด ต่างๆ ที่แยกกันอยู่ตามลำพังนิกายย่อย แต่แล้วก็ไปไม่รอด วัดประชาธิปไตยกลายเป็นวัดพระศรีมหาธาตุ และพระฝ่าย มหานิกายค่อยๆ ทอยออกจากวัด เหลือลำพังเพียง ธรรมยุติกนิกาย

ปรีดีกับพุทธศาสนาโดยฐานะปัจเจกชน

ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เกิดในครอบครัว ของพุทธศาสนิกชน ท่านได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็น พุทธมามกะที่ดี มีนิวาสสถานเดิมตรงข้ามวัดพนมยงค์อัน ถือเป็นวัดประจำตระกูล ในตระกูลพนมยงค์นั้นเมื่อลำดับ สาราทรตระกูลจากบรรพชนนับจากชั้นเทียด (บิดาของทวด) จวบจนถึงท่านปรีดี ย่อมพอมองเห็นภาพความสัมพันธ์กับ พระพุทธศาสนา และการบำเพ็ญกุศลตามธรรมเนียมของ ชาวพุทธ อาทิ ท่านเกริ่นผู้เป็นเทียด เคยอุปสมบทมา ก่อนเป็นเวลา 10 พรรษา มีบุตรชื้อปิ่นซึ่งเป็นทวดท่าน ปรีดี ต่อมาแต่งงานกับนายกก๊ก แซ่ตั้ง ชาวจีนที่เข้ามาสู่ กรุงศรีอยุธยาในปลายแผ่นดิน ท่านก็ปรับตัวเข้ากับจารีต ประเพณีไทยหลายประการ มีความศรัทธาต่อพระพุทธ- ศาสนา เป็นโยมอุปัฏฐากวัดพนมยงค์ สมัยนั้นเป็นสมัยที่ มีทาสรับใช้ในตระกูลที่มั่งคั่ง ท่านก็ได้ปลดปล่อยทาส ของท่านโดยให้บวชในพระศาสนา

ส่วนท่านเสียบิดาของท่านปรีดีนั้นแล้ว เป็นผู้รับ การศึกษาอบรมตามคติวิสัยกุลบุตรขณะนั้น ดังได้อุปสม- บทเป็นเวลา 3 พรรษา มีความรู้ภาษาไทยและบาลี

สำหรับท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เมื่อ ศึกษาชีวประวัติของท่านที่ปรากฏในเอกสาร ไม่พบว่ามี บันทึกรื่องบรรพชาอุปสมบทแต่ประการใด กระนั้น ประวัติศาสตร์บอกเล่าคือ จากถ้อยคำของคุณดุษฎีผู้เป็น ธิดาทราบว่าท่านเคยบรรพชาระยะสั้นๆ ทั้งนี้อาจจะ เนื่องจากท่านเป็นผู้เล่าเรียนดี สำเร็จเนติบัณฑิตเมื่ออายุ น้อย ทั้งมีจังหวะชีวิตต่อเนื่องในการเข้ารับราชการ กับการรับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อต่างประเทศ หลัง จากนั้นยังเป็นบุคคลสำคัญของคณะราษฎรในการเปลี่ยน แปลงการปกครองแผ่นดิน อันมีผลต้องวางแผนดำเนินการ ต่างๆ อย่างสำคัญในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อเช่นนั้นอาจจะ เป็นมูลเหตุมิได้อุปสมบท

ฉะนั้น มีอาจจะกล่าวว่าท่านปรีดีขาดความรู้ความ เข้าใจต่อเรื่องพระพุทธศาสนา หรือขาดความสัมพันธ์กับ

พระภิกษุสงฆ์ เพราะนับแต่ประวัติตระกูลก็ใกล้ชิดกับ พระศาสนาอย่างยิ่ง เมื่อถึงคราวต้องมีและใช้นามสกุล เมื่อรัฐบาลประกาศใช้ พ.ร.บ. นามสกุล พ.ศ. 2456 นั้น เดิมทีนายอำเภอตั้งนามสกุลให้แก่ราษฎรโดยอำเภอใจของตน ท่านเสียผู้เป็นบิดาของท่านรัฐบุรุษอาวุโสก็ถูกกระทำเช่นนั้น ที่จะมีนามสกุลเป็นอื่นที่ราชการยึดเย็ด หากท่านไม่อยู่นิ่งเฉยจึงได้หารือพระสุวรรณวิมลศีลเพื่อขออนามสกุล ที่ควรเป็นศรีมงคล ท่านเจ้าคุณสุวรรณวิมลศีล จึงพิจารณาประวัติของตระกูลนี้และความสัมพันธ์กับวัดพนมยงค์ ซึ่งบรรพชนของท่านปรีดีเป็นโยมอุปัฏฐาก แม่นต่อมาเมื่อท่านปรีดีเป็นผู้ใหญ่ในราชการก็บำรุงวัดสืบเนื่องมา นามสกุลพนมยงค์จึงแทนที่นามสกุลที่นายอำเภอตั้ง

ท่านปรีดีเมื่อเยาว์วัยและเข้ามาเรียนชั้นมัธยมศึกษา ในกรุงเทพฯ เคยอาศัยวัดเบญจมบพิตรอยู่ 1 ปี นับเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในโอกาสใกล้ชิดพระศาสนา กระนั้นความใกล้ชิดพระศาสนาที่แท้จริงมิได้อยู่ที่ความสัมพันธ์ทางวัตถุ เช่น การไปอยู่อาศัยในศาสนสถาน หรือโดยลัทธิรูปแบบ แห่งการบรรพชาอุปสมบท แต่ทว่าบุคคลนั้นๆ ไม่ต่างอันใดกับจวักตักแกง ที่ปราศจากความซึ่มซาบในรสพระธรรมหรือขาดความรู้ในศาสนคติ อย่างไรก็ดี แม้จะไม่พบผลงานนิพนธ์ของท่านปรีดีทางด้านพระศาสนาโดยตรง นั้นมิได้หมายความว่าท่านรัฐบุรุษอาวุโสเป็นผู้ห่างไกลพระศาสนา แท้ที่จริงผลงานและประวัติชีวิตของท่าน มีอยู่หลายประการที่แสดงความเป็นพุทธศาสนิกชนผู้มีความรู้หลักธรรมและรอบรู้เข้าใจต่อเรื่องของสถาบันสงฆ์ จากผลความรู้และเข้าใจเช่นนี้มีอิทธิพลแฝงในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล ทั้งเป็นคุณแก่สถาบันสงฆ์ไทยระดับที่แน่นอน โดยเฉพาะฝ่ายที่ปรารถนาความเจริญสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลอย่างแท้จริง มิใช่พึงใจกับลูกต๋มถ่วงความเจริญแห่งอนุรักษนิยมภายใต้การปกป้องลากผลเฉพาะตน เฉพาะนิกลัทธิพรรคพวกอย่างคับแคบ

ปรีดีกับพุทธศาสนาในฐานะผู้นำ

เมื่อท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำสำคัญของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และมีพันธสัญญาต่อการเสนอแผนเศรษฐกิจในนามเค้าโครงเศรษฐกิจ เอกสารสำคัญฉบับนี้ นำเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความรู้ความเข้าใจไม่เพียงเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองเท่านั้น ยังเป็นข้อยืนยันถึงความเข้าใจพระพุทธานุศาสน์และเข้าใจถึงอิทธิพลแห่งอุดมการณ์พระศรีอารยย์ที่มีต่อคนไทยทั่วไปขณะอภิวัฒน์การปกครองแผ่นดิน ภายหลังเมื่อท่านปรีดีลี้หน้าจากทางการเมืองก็มีงานนิพนธ์ซึ่งเป็นประจักษ์พยานว่าท่านเข้าใจพระพุทธานุศาสน์ลึกซึ้งเพียงใด นั่นคือผลงานที่มีชื่อว่า ความเป็นอนิจจังของสังคม ศาสตราจารย์ ดร.จักรทิพย์ นาถสุภา กล่าวถึงงานนิพนธ์นั้นความตอนหนึ่งว่า

“ท่านปรีดีเชื่อว่าแนวเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง เข้ากันได้กับแนววิเคราะห์ของพุทธศาสนาที่ถือว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นความจริงพื้นฐานของสรรพสิ่ง และโลกจะพัฒนาขึ้นเป็นลำดับจนถึงยุคศรีอารยยะ” (นิตยสารไทยแลนด์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 547 วันที่ 5-11 สิงหาคม 2526)

ความรู้เรื่องศาสนธรรมกับคติความเชื่อชาวพุทธของท่านปรีดี ยังแสดงออกนับเนื่องในวิถีชีวิตการงานของท่านอีกหลายประการที่น่าศึกษา การสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนั้น แม้เจตนารมณ์สำคัญต้องการให้มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาผลิตบัณฑิตสนองตอบการที่ประเทศสยามเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยและวิชาธรรมศาสตร์จะเป็นนามของวิชาความรู้กฎหมาย จากคติพราหมณ์โบราณ แต่ทว่าธรรมะย่อมเป็นธรรมะ อีกทั้งจากการที่ท่านเป็นผู้ประศาสน์กรมมหาวิทยาลัย ท่านมอบให้ศาสตราจารย์ ร.แสงกาต์ นักปราชญ์ทางกฎหมายคนสำคัญเป็นผู้ชำระกฎหมายตราสามดวงหรือประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ 1 เอกสารฉบับพิมพ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้เป็นฉบับพิมพ์ที่สมบูรณ์ถูกต้องที่สุด เพราะ

ฉบับพิมพ์อื่น ๆ ที่พิมพ์หลังจากมีฉบับธรรมศาสตร์ล้วนใช้ฉบับนี้เป็นต้นแบบ แต่เมื่อนำไปจัดพิมพ์ต่อไป กลับปรากฏว่ามีข้อความตกหล่นไม่ครบถ้วน ไม่ว่าฉบับกรมศิลปากรหรือฉบับองค์การคำครุสภา กฎหมายตราสามดวงฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดพิมพ์กฎหมายพระสงฆ์ไว้ในส่วนต้นของเล่มที่ 3 ด้วย กฎพระสงฆ์เป็นกฎหมายต้นรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์โปรดให้บัญญัติขึ้นเป็นกระแสพระราชดำริหรือพระบรมราชโองการ แล้วประกาศขึ้นทั้งปวงปราชญ์และเพื่อทราบอภัย การริเริ่มให้ชำระกฎหมายนี้และพิมพ์เผยแพร่กันนับว่าท่านปรีดีได้สร้างคุณูปการต่อการให้ความรู้และเตือนใจพระสงฆ์

ธรรมศาสตร์มิได้สั่งสอนวิชาความรู้จากตะวันตกประการเดียว การอบรมศีลธรรมจรรยาและเรียนรู้หลักพระพุทธศาสนายังเป็นอีกประการหนึ่งที่มุ่งปลูกฝัง บรรดาศิษย์เก่าท่านปรีดีเมื่อครั้งเป็นนักเรียนเตรียมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.มธก.) กล่าวว่าในครั้งกระโน้น ท่านปรีดีเลือกครูอาจารย์ที่มีความรู้ภาษาไทย-ภาษาบาลีอย่างดีเป็นผู้สั่งสอนภาษา เพื่อความสามารถในการใช้ภาษาไทย ขณะเดียวกันครูอาจารย์ที่มีความรู้เช่นนี้คือผู้เป็นเปรียญลาพรด จึงกำหนดให้สอนหรืออบรมธรรมะด้วย เช่น การกำหนดหัวข้อให้เรียงความอธิบายกระทู้ธรรม ซึ่งอย่างน้อยจะต้องเข้าใจธรรมภาษิตศิษย์เก่าครั้ง ต.มธก. บางท่านที่มีชีวิตอยู่ถึงปัจจุบัน ขณะวัยประมาณ 70 ปีเศษ กล่าวว่าธรรมะบางประการยังฝังแน่นในความทรงจำและเป็นหัวใจของตน เช่น การกล่าวความจริงย่อมเป็นสิ่งไม่ตาย หรือธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เป็นต้น ศิษย์ท่านปรีดีที่เป็นนักการทูตท่านหนึ่งกล่าวว่า ความรู้ทางพระศาสนาที่ได้จากท่านปรีดีอบรมสั่งสอนเอง เช่น เรื่องพระไตรลักษณ์ และเรื่องอื่น ๆ เป็นสิ่งที่จำได้ทั้งเข้าใจและใช้เป็นบรรทัดฐานว่าสิ่งใดเป็นธรรม หรือบุคคลใดเป็นพระภิกษุสงฆ์สมควรแก่การเป็นพระสาวกเพราะถึงพร้อมด้วยศีลและวัตรปฏิบัติบุคคลใดเป็นเพียงภิกษุมหาโจร (คำในพระไตรปิฎกฉบับ

ภาษาไทย) หรืออภัย

อนึ่ง นำสังเกตจากคุณสมบัติผู้เข้าเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ฯ สมัยแรกต้องมีคุณสมบัติข้อหนึ่งสำหรับผู้มิได้เรียนสายสามัญศึกษา แต่ให้สิทธิสมัครเรียนได้ด้วยคือรับผู้เรียนที่จบการศึกษาเปรียญธรรมสามประโยคหรือปธ.3 เมื่อนึกถึงเวลานั้น พระเถระดูจะไม่นิยมส่งเสริมให้พระไปเรียนทางโลก ขณะเมื่อพระสึกหาลาเพศออกไปก็อาจจะแว้งคว้าง การที่ มธก. ยอมรับบุคคลผู้มีวุฒิปธ.3 เข้าเรียน นั้นเท่ากับท่านปรีดีผู้ตรากฎระเบียบการรับสมัคร ยอมรับความจริงการบวช-สึกในครูลองคลองธรรม แม้จะสึกออกมาก็เป็นพลเมืองดีมีประโยชน์ ควรมีสิทธิและได้รับการส่งเสริมความรู้ความสามารถ

มีผู้กล่าวว่าท่านปรีดี พนมยงค์ มีความเป็นครูอาจารย์ยิ่งกว่าเป็นนักการเมือง คำกล่าวเช่นนี้เมื่อศึกษาบุคลิกภาพและรวมถึงอภิปรัชญาที่สมจริง ความเป็นผู้รู้และมีความสมถะกระเดียดจะเป็นคนแบบ “พระ ๆ” ด้วยหรือไม่ ฉายาของท่านปรีดีตามคำเรียกขานของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ “ขรัวท่าช้าง” ก็ชวนให้คิด ขรัวเป็นคำเรียกผู้มีอายุหรือผู้คงแก่เรียน ส่วนท่าช้างหมายถึงท่าช้างวังหน้า ซึ่งในเวลานั้นท่านปรีดีมีบ้านพักเรียกว่า “ท่าเทียบท่าช้าง”

ถ้าเราจะลองศึกษาเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเกี่ยวกับท่านปรีดีเฉพาะส่วนสัมพันธ์อันมีนัยยะทางศาสนา ข้าเลือกดูลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดบางท่าน เช่น ชิม วีระไวทยะ กับ สงวน ตุลารักษ์ เป็นต้น ทั้งคู่มีนักการเมืองในรุ่นเปลี่ยนแปลงการปกครองเรียกฉายาจะด้วยเหตุใดก็ตาม มักสร้างความรู้สึกรู้ว่าทั้งคู่เป็นอัครสาวกของท่านปรีดี เรียกคุณชิมว่า พระสารีบุตร เรียกคุณสงวนว่า พระโมคคัลลานะ เฉพาะคุณชิมก็มีความเกี่ยวพันกับองค์การทางศาสนาน่าสนใจ ปรากฏหลักฐานในพระหัตถเลขาไป-มาระหว่างสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเรียกว่าสาส์นสมเด็จพระเจ้า แต่ไม่ใช่ฉบับที่เคยเปิดเผยแพร่หลายมานานแล้ว

เอกสารนี้เพิ่งเปิดเผยครั้งแรก พ.ศ. 2533 มีชื่อเรียกว่า
สาส์นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ พ.ศ. 2475

เอกสารราชการที่เป็นหลักฐานแสดงคุณูปการของ
ท่านปรีดี พนมยงค์ ต่อสถาบันสำคัญของชาติ และต่อ
การยึดมั่นรัฐธรรมนูญที่อยู่บนหลักการประชาธิปไตย คือ
เอกสารประกาศพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมให้แต่งตั้งท่านปรีดีในฐานะรัฐมนตรีอาวุโส ซึ่งมี
ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีขณะ
นั้น ลงนามสนองพระบรมราชโองการ ข้อความสำคัญ
ประการหนึ่งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศถึง
คุณงามความดีของท่านปรีดีว่า “ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความ
ซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ” คำประกาศนี้ให้ไว้ ณ
วันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2488 และพิมพ์เผยแพร่
เป็นหลักฐานทางราชการ ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 62
ตอนที่ 70 วันที่ 11 ธันวาคม พุทธศักราช 2488

หลักฐานดังได้อ้างแล้ว ระบุชัดถึงจุดยืนและท่าที
ต่อการพระศาสนา แต่ด้วยเหตุการณ์บ้านเมืองนับแต่
อภิวัฒน์การปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 ท่านปรีดี
พนมยงค์ มิได้มีภาระหน้าที่ในราชการโดยตรงต่อการ
พระศาสนา เว้นเพียงในฐานะพุทธศาสนิกชนที่เป็นปัจ-
เจกชน จึงได้รักษาศีล พังศารม บริจาคทาน ตามกาละ
เทศะ เช่น การทอดกฐิน, ถวายผ้าป่ายังวัดพนมยงค์
หรือสนทนารธรรมกับพระเถรานุเถระ เป็นต้น กระนั้น
การที่ท่านทำราชการงานเมืองโดยภาระหน้าที่อื่นๆ ก็ไ้
ว่าท่านตัดขาดความสัมพันธ์กับพระศาสนาในความเกี่ยว
เนื่องแห่งอำนาจหน้าที่เสียทีเดียว เพราะท่านเองเป็นผู้นำ
ฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎร และภายหลังการอภิวัฒน์
การปกครองเริ่มแล้วจาก พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา โดย
ฐานะ “มันสมอง” ที่บรรดาคณะราษฎรยอมรับนับถือ ย่อม
เข้าใจว่าการดำเนินการสนับสนุนด้านการพระศาสนาหรือ
การที่รัฐจะมีนโยบายต่อพระศาสนาอย่างไร ท่านปรีดี
พนมยงค์ ย่อมจะมีส่วนสำคัญทางความคิด อาทิ เมื่อ

แรกที่คณะราษฎรได้อำนาจบริหารราชการแผ่นดิน ขณะ
ใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรกที่เป็นฉบับชั่วคราว การรวมกลุ่ม
ของคณะผู้ก่อการยังไม่มีลักษณะเป็นพรรคการเมือง แต่
จัดตั้งเป็นสมาคมคณะราษฎร มีสถานที่ตั้งภายในอุทยาน
สราญรมย์ จากการศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์พบว่าผู้
ใกล้ชิดจำนวนหนึ่งของท่านปรีดี พนมยงค์ ได้ขอจด
ทะเบียนจัดตั้งสมาคมชื่อว่าพุทธมามกสมาคม มีวัตถุประสงค์
เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมการ
ศึกษาและเพื่อบำรุงสัมมนาปฏิบัติ สมาคมนี้อาศัยอุทยาน
สราญรมย์เป็นที่ตั้งสมาคมด้วยเช่นกัน

พระบรมวงศ์สำคัญสองพระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสนพระทัยกิจการ
พุทธมามกสมาคมดังได้ทรงแลกเปลี่ยนข้อมูลและทรงมี
พระวิจารณ์ปรากฏใน *สาส์นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ พ.ศ. 2475* (มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าหญิงจ้องจิตร์ถนอม ดิศกุล พระธิดา
พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2533) กำลังสำคัญของพุทธมามก
สมาคมคนหนึ่งคือ ชิม วีระไวทยะ ผู้ที่ถูกมีอายุตามนัก
การเมืองขณะนั้น เรียกว่า “พระอัครสาวก” ของท่านปรีดี

มีข้อน่าสังเกตว่า พ.ศ. 2475 อันเป็นปีแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ขณะ
ผู้ก่อการ 2475 ได้ใช้อำนาจเข้าแย่งยึดต่อสู้กับอำนาจเก่า
เพื่อจัดการปกครองอย่างใหม่ในรัฐ ยังเป็นเวลาเดียวที่ใน
สถาบันสงฆ์ไทยมีความปั่นป่วน คับข้องใจอันมีผลส่งผล
จากลักษณะประวัติศาสตร์ตกค้าง คตินิยม จันทบุตร
สรุปประเด็นปัญหาคณะสงฆ์ตามบริบทสังคมนั้น 4 ประเด็น
(ดู คตินิยม จันทบุตร, 2528. *การเคลื่อนไหวของพุทธสงฆ์
ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484*, สำนักพิมพ์ มธ. และมูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, กทม.)
ปัญหาดังกล่าว คือ

ก. ความขัดแย้งระหว่างธรรมยุติกนิกายกับมหานิกาย

ข. ความไม่เป็นธรรมใน พ.ร.บ.การปกครองคณะสงฆ์
รัตนโกสินทร์ศก 121

ค. ความไม่เป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งบริหาร
คณะสงฆ์

ง. ความล้มเหลวทางการศึกษาของฝ่ายอาณาจักร

ท่ามกลางปัญหาเรื้อร่าสถาบันสงฆ์ไทย ของคู่ขัดแย้ง
ชนิดต่าง ๆ ระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ ระหว่างถูกกับผิด
หรือเป็นธรรมกับไม่เป็นธรรม รวมทั้งความขัดแย้งทางชน
ชั้น คือ ชนชั้นนาคที่เป็นพระกับพระที่ถูกกำหนดให้เป็นชนชั้น
ที่ต้องปฏิบัติตาม เพราะอยู่ใต้อำนาจราชศักดิ์สมณศักดิ์
การอภิวัฒน์ 2475 จึงประหนึ่ง “บังอวย เบิกฟ้า ผีกพื้น
ใจเมือง” พระหนุ่มนักคิดรูปสำคัญเวลานั้น จึงปลื้มออก
ไปจากที่เขาขัดกัน สู่การขึ้นภูดูจิตดูใจตน ผีกฝนขบคิด
พิจารณา และเผยแผ่ธรรมที่พระบรมศาสดาสอนเพื่อ
เป็น “คู่มือมนุษย์” จนสามารถเข้าถึงหลักอนัตตา คือ
ความว่าง (เพราะสะอาด, สว่างและสงบ) ท่านรูปนั้น
เรารู้จักและเป็นที่เคารพยิ่งของปัญญาชนไทยจำนวนมาก
ในกาลต่อมาตราปัจจุบัน ท่านคือ พุทธทาสภิกขุ

ผู้ก่อการสวนโมกข์กับผู้ก่อการ 2475 คือ ท่านปรีดี
พนมยงค์ มีโอกาสพบกัน สนทนาธรรมต่อกันเป็นเวลา
สามวันสามคืน และท่านปรีดีปรารภความปรารถนาอันเป็น
กุศลใคร่จะเห็นวัดพนมยงค์ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เมื่อดูความสัมพันธ์ระหว่างท่านปรีดีกับพระเถรานุเถระ
ท่านปรีดีมิได้แยกตนเป็นฝักเป็นฝ่ายดูพระที่ถือนิกายเป็น
พรมแดน ท่านมีความเคารพในพระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติ
ชอบและอยู่พ้นพรมแดนสมมติแห่งนิกาย

ดังนั้น ภายหลังจากท่านอสัญกรรมแล้ว เมื่อมีผู้สน
ใจทางศาสนธรรมและศาสนพิธีที่เกี่ยวข้องตามโอกาสต่าง ๆ
ของท่านปรีดี ย่อมประจักษ์ใจว่ามีพระเถระมหาเถระทั้ง
สองฝ่ายหรือสองนิกาย กรุณาแสดงพระธรรมเทศนาบ้าง
ปาฐกถาธรรมบ้างเป็นการสรรเสริญและอุทิศกุศลแก่ท่าน
ปรีดี อาทิ สมเด็จพระสังฆราช อริยวงศาตญาณ (วาสน์

वासन्มหาเถร) แห่งวัดราชบพิธ, สมเด็จพระพุฒาจารย์
(อาจ อาสภมหาเถร) หรือพระพิมลธรรม แห่งวัดมหา
ธาตุฯ ซึ่งคุ้นเคยกับท่านปรีดีตั้งแต่เจ้าประคุณสมเด็จพระ
เป็นพระราชคณะขึ้นต้น ๆ แล้วออกไปดำรงตำแหน่ง
พระสังฆาธิการบริหารที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอก
จากนี้ยังมีพระมหาเถระอีกรูปหนึ่งที่ท่านปรีดีรู้จัก ใน
คราวเดียวกับที่ได้สนทนาธรรมกับท่านพุทธทาส ท่าน
รูปนั้นคือพระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทมหาเถร)
นอกจากท่านที่กล่าวถึงสมณศักดิ์ ราชทินนามและนาม
มาแล้ว ยังมีพระอีกหลายรูปที่มีความสัมพันธ์กับท่าน
ปรีดีในระดับที่แน่นนอน บางรูปเมื่อจาริกไปยุโรปในช่วง
ท่านปรีดีอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส ก็ได้แวะไปเยี่ยมเยียนด้วย
มองความสัมพันธ์เช่นนี้คงพอกล่าวได้ว่า ท่านปรีดีเป็น
อุบาสกอยู่ใกล้ชิดพระธรรมเพราะเป็นผู้ศึกษาปฏิบัติธรรม
ที่แสดงออกในชีวิตการทำงาน ด้วยความกล้าหาญทางจริย-
ธรรม แม้ดำเนินการทางการเมืองก็มีใช่เป็นนักการเมือง

หากเป็นรัฐบุรุษอาวุโส การคุ้นเคยกับพระเถรานุเถระไม่เพียงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ยังเป็นหนทางจะเรียนรู้เข้าใจในปัญหาของพระสงฆ์

การเปลี่ยนแปลงเมื่อ พ.ศ. 2475 ในฝ่ายอาณาจักรยังมีผลสะท้อนต่อศาสนจักร ด้านหนึ่งเป็นผลของความคิดประชาธิปไตยแม้บางคนอาจยังเข้าใจผิด ๆ ไปบ้าง เช่น ลูกศิษย์วัดสโตรคัมไม่จัดหาอาหารประเคนพระบางรูป เพราะเป็นผู้กดขี่พวกตน เป็นต้น แต่ด้านหลักของประชาธิปไตยเป็นเรื่องดี ขณะการสลายลงของอำนาจอนุรักษนิยมระดับหนึ่ง พระหนุ่มเณรน้อยจึงเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรม เรียกร้องการมีส่วนร่วมและบทบาทในการบริหารและสนองงานพระศาสนา ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระภิกษุหนุ่ม ๆ รวมกันเป็นคณะเรียกว่า คณะปฏิสังขรณ์ เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยและความยุติธรรมในการบริหารคณะสงฆ์ นำเสียดายว่าท่านคณะนี้พ่ายแพ้ หลายรูปถูกพระผู้ใหญ่กดดันให้สละสมณเพศ

การเคลื่อนไหวคณะปฏิสังขรณ์ เป็นการเคลื่อนไหวที่อยู่ในความรับรู้ของท่านปรีดีและคณะราษฎร แต่การที่อาณาจักรจะไม่ก้าวล่วงต่อศาสนจักร และทั้งสองฝ่ายถือคติกาเช่นนั้นในธรรมเนียมการปกครองไทย อาจจะต้องอาศัยอาศัยเวลาและที่จริงมิได้มีเจตนาเพิกเฉยกันเสียทีเดียว ขึ้นอยู่กับปัญหาเหตุปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ เพราะในรัฐศักดินาแม้จะถือหลักการดังกล่าวหากถึงคราวฝ่ายรัฐจำเป็นเข้าแทรกแซง ก็แทรกแซงจนกระทั่งตั้งมรราชเป็นสังฆการีปกครองพระ ส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอยู่ในพระราชสถานะสูงส่ง ยังต้องประพาศพระราชาจรยาโดยทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร สำหรับพระมหากษัตริย์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่ลำดับรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมามีพระราชประเพณีอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช ถวาย

มงคลวิเสสกดา ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตรัสว่ามงคลวิเสสกดานั้นเป็นอุบายวิจารณ์กับสิ่งสอนกษัตริย์นั่นเอง

การเป็นรัฐบาลนั้นคือการเป็นผู้บริหารประเทศที่รับผิดชอบต่อการแก้ไขข้อบกพร่อง ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และดำเนินการพัฒนาบำรุงชาติให้เจริญรุ่งเรือง รัฐบาลจึงไม่อาจปฏิเสธการแก้ไขปัญหาใด ๆ (เช่นที่เมื่อเกิดปัญหาธรรมกาย นายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย แถลงว่า ปัญหาธรรมกายเป็นปัญหาของพระมิใช่ของรัฐบาล) ทั้งนี้เพราะเมื่อพระไม่สามารถจัดการตนเองได้ รัฐจำเป็นต้องเข้าจัดการ และธรรมเนียมของรัฐที่ชนชั้นน่านับถือพระพุทธศาสนา รัฐต้องให้อารักขาแก่สถาบันสงฆ์แก่พระสงฆ์ที่ประพฤติตามธรรม เพื่อมิให้อลัชชีเป็นใหญ่กระทำความชั่ว ธรรมเนียมเช่นนี้มีมาแต่ครั้งพุทธกาล ในพุทธศักราช 2484 รัฐบาลซึ่งมีท่านปรีดี พนมยงค์ ร่วมรัฐบาล ได้เป็นผู้ผลักดันออกกฎหมายแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ โดยคำนึงครรถองประชาธิปไตยและอนุวัตรการปกครองคณะสงฆ์ดุจการปกครองของรัฐ จึงตรา พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ทว่ากฎหมายเช่นนี้จะอยู่ได้ในเวลาที่ปกครองประชาธิปไตย ครั้นบ้านเมืองพลิกผันเป็นเผด็จการ จึงปรากฏ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ตราขึ้นสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 มิใช่สิ่งที่ดีที่สุด แต่ดีกว่า พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 และ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ปัจจุบัน การแก้ปัญหาปัจจุบันจึงมิใช่หวนกลับเข้าหาอดีตอย่างกลไก แต่ต้องศึกษาความเป็นจริงในปัจจุบันกับสรุปบทเรียนอดีต เพื่อทำสิ่งที่ดีสำหรับปัจจุบัน ขณะเป็นหลักประกันอนาคตที่ดี ซึ่งต้องการคนดีที่กล้าด้วย เช่นท่านปรีดี พนมยงค์ บำเพ็ญประโยชน์แห่งธรรมนั้น •

